

Т. ШЕВЧЕНКО – ПОЕТ І ЛЮДИНА КРИЗЬ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО ТА ПУБЛІЦИСТИЧНОГО МИСЛЕННЯ Д. БУЗЬКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).

Сабадош Г. Т. Шевченко – поет і людина кризь призму художнього та публіцистичного мислення Д. Бузька; 10 стор.; кількість бібліографічних джерел – 19; мова – українська.

Анотація. У статті розглянуто рецепцію постаті Т. Шевченка у нарисі Д. Бузька та Гео Шкурупія „Старим Дніпром в останній раз” та п’єси „Дипломатичний Fife o’clock”, романі „Чайка” Д. Бузька. У своїй художній та публіцистичній творчості Д. Бузько акцентував на самотності, цілісності постаті Кобзаря та потребі сучасного підходу до трактування його мистецької спадщини.

Ключові слова: авангардизм, футуризм, памфлет, нарис, ментальність.

За характером світовідображення та художніх пошуків Д. Бузько був новатором і експериментатором. Він став учасником національного авангардного руху: в 1919–1920-х рр. ставив епатажні та експериментальні вистави в Кам’янці, у 1925 р. в авангардистському „Журналі для всіх” видрукував оповідання „Льоля” [4]. Приєднався до організованого лідером українського авангардизму М. Семенком літературного угруповання „Нова генерація”.

У 20-ті рр., в період оновлення української літератури, коли відбувалося переосмислення попередньої культури, традиційного у мистецтві, переоцінка творчості та постаті Т. Шевченка, українські футуристи сміливо й епатажно заявили про потребу осучаснення мистецтва та нового трактування художньої спадщини Кобзаря.

Свої позиції у ставленні до культу та творчості Т. Шевченка яскраво задекларував М. Семенко, згодом – члени угруповання „Нова генерація”, а також і Д. Бузько. Проблема рецепції постаті Кобзаря в художній та публіцистичній творчості останнього досі ще не порушувалася в українському літературознавстві.

До теми культу Т. Шевченка лідер українського футуризму М. Семенко звернувся в передмові до своєї збірки „Дерзання” [16]. Передмова під назвою „Сам” стала епатажним вибухом у тогочасному мистецтві. Звертаючись до уявного, примітивного і консервативного читача у формі „чоловіче”, М. Семенко вдався до сміливих і гучних висловлювань: „А ти вхопивсь за свого „Кобзаря”, від якого тхне дьогтем і салом, і думаєш його захистить твоя пошана. Пошана твоя його вбила” [16, с. 4]. Подібні різкі висловлювання, на нашу думку, виражали не зневагу до світоча української культури, а стали своєрідним гучним виступом проти просвітницького й примітивного тлумачення його творчості. На порушення усталеного уявлення про Т. Шевченка як національного пророка були спрямовані епатажні фрази

М. Семенка: „Шевченко під моїми ногами”, „Я палю свій Кобзар” [16, с. 4], а також видання лідером українського футуризму власного „Кобзаря”.

Тогочасне літературознавство неприхильно сприйняло цю гучну акцію М. Семенка. Дослідників шокувала зухвалість висловлювань лідера футуризму, виступ останнього трактували як „неповагу”, „лайку”, „скаженство”, „хамство”, як знущання над національною культурою. Свої негативні відгуки дали М. Сріблянський [17], Я. Савченко [14], М. Євшан [7] та ін.

Наприклад, М. Євшан писав, що автор передмови до збірки „Дерзання” „неначе юродивий” зловив читача „за полу”, говорить про своє мистецтво, плює слиною в очі...”. На його думку, передмова М. Семенка була прикладом того, як „українське слово попадає в наругу, як його безчестять люди в ім’я вищої культури” [7, с. 273].

У радянському літературознавстві негативні оцінки маніфесту „Сам” М. Семенка зустрічаємо аж до 1989 р. На захист лідера українського футуризму стала Г. Черниш. У своїй дисертаційній роботі, присвяченій творчості письменника, дослідниця писала: „Маніфест „Сам”, який відкриває „Дерзання”, витриманий у дусі епатажу. Ця іронічна розмова з „чоловіком”, котрий репрезентує примітивне, провінційне, псевдошевченківське мистецтво. „Кобзар” Шевченка оточений підслесливими коментарями, перетворений у бронзового ідола, розглядається Михайлом Семенком як анахронізм для його часу. Семенко-футурист відмовляється від Шевченка як від канонізованого літературного зразка [18, с. 4]. Такої ж точки зору дотримуються сучасні дослідники (О. Ільницький [8], А. Біла [1], Ю. Ковалів [9] та ін.).

Попри те, що М. Семенко заперечував культ Кобзаря, він визнавав його як великого письменника, тому в 1926 р. долучився до створення двосерійного фільму „Тарас Шевченко”. Співавтором сценарію до нього став і Д. Бузько. В цій стрічці змальовано віхи життєвого шляху митця, вагомий акцент зроблено на проявах його характеру,

динаміці його внутрішнього життя, відображено цілісний образ поета як живої людини.

Ведену М. Семенком естафету у викритті й запереченні канонізованого Т. Шевченка продовжили представники угруповання „Нова генерація”, котрі протягом 1928–1930-х рр. вміщували в однойменному журналі серію памфлетів під промовистою назвою „Реабілітація Т.Г. Шевченка”. До серії входили памфлети: „Моя ораторія” Гео Шкурупія, „Без ікон і без трупів!!!” Едварда Стріхи, „До мертвих і живих на Україні і в еміграції суших” Є. Яворницького, „Заклик до громадської дисципліни” Гео Коляди, „Хоробрий товариш” Ол. Коржа. Поза цією серією було опубліковано поезію „Про кобзу, Тараса Шевченка й крушинову сопілку” М. Скуби, а також „Повість про гірке кохання Тараса Шевченка” Гео Шкурупія.

У цих памфлетах футуристи виступили з програмою осучаснення постаті Шевченка, вимагаючи інтерпретації його творчості згідно з вимогами дня. Представники „Нової генерації” заперечують „батька” Тараса, Шевченка в рушниках, мітичного батька-божка (...), заплямованого „гопошаною просвіті” [10, с. 18-19], ікону „в накрохмалених рушниках” [19, с. 170]. Натомість вони прагнуть показати Кобзаря як людину, як самобутнього, самоцінного митця. На їх думку, його самобутність втрачається за заштампованим, збаналізованим, спримицізованим поглядом на його постать та творчість.

Поезію Т. Шевченка українські футуристи бачать як поезію боротьби та революції. Самого Кобзаря Ол. Корж називає бунтарем, „першим хоробрим товаришем” [10, с. 20].

Революційний характер творчості Кобзаря надзвичайно імпонував українським футуристам. Відчуваючи на собі вплив поезії Шевченка, порушуючи проблему літературних впливів, Гео Шкурупій у памфлеті „Моя ораторія” писав: „Стою кирпатий і мужній, як Ви, спиною спершись на Вас і на історію...” [19, с. 173]. Письменник говорить про потребу збереження в мистецтві національної пам’яті. На цьому він також наголосив у написаному в співавторстві з Д. Бузьком нарисі „Старим Дніпром в останній раз”, що надрукований у першому номері журналу „Нова Генерація”. Він згодом стане частиною роману Гео Шкурупія „Двері в день”.

Автори нарису дещо відходять від естетичних засад футуризму, який у категоричній формі відкидав спадщину минулого й негативно ставився до історії, історичного досвіду. Д. Бузько та Гео Шкурупій не ігнорують історичну дійсність, сприймаючи її як складний, діалектичний процес суспільного розвитку, захоплюються минулим України: „Дивишся на Дніпро і думаєш, який він широкий і який він вузький. Що він бачив, цей старенький козарлюга!?”

Неодмінною передумовою існування сучасної культури, підняття її на вищу духовну сходинку

автори вважають збереження історичної пам’яті. Мистецтво, на їх думку, є однією з форм фіксування історії, яка в різний час суспільного буття сприймається й оцінюється по-різному. У нарисі звучить думка про те, що національний рух придушено, але національний дух не вмирає, а постійно пульсує в суспільній свідомості народу. Переконалим свідченням цього є присутня на пароплаві людина – кобзар – „аматор старовини та етнографії”, котрий „во славу Шевченка та України щодня недосипає, бо їде пароплавом до Канева до першої зупинки, виконуючи доброхітно обов’язки пропагатора та співця, щоб слава цих круч не вмерла” [6, с. 24].

Складається враження, що автори нарису підтримують висловлені М. Бажаном у памфлеті „Зустріч на перехресній станції. Розмова трьох” думки про потребу збереження національного надбання (хоч у памфлеті Гео Шкурупій їм і перечив). М. Бажан говорив: „Брама Заборовського, колишній розпис Печерської Лаври, Тарасевич і Зубрицький, ікона Самойловича, Чернігівські гуті – невичерпне і творче джерело. Той складний комплекс з географічних, економічних і соціально-історичних передумов, що зветься Україна, сам нап’ється і всьому людству дасть пити з того джерела, профільтрувавши й очистивши воду...” [15, с. 314].

М. Бажан, а разом і Гео Шкурупій та Д. Бузько вважають, що національне мистецтво є частиною національної пам’яті, воно стає джерелом сучасної культури. Водночас тогочасне мистецтво автори нарису прагнуть бачити в сучасних формах. Тому, помітивши традиційний і непоказний пам’ятник Т. Шевченку на шпилі одної із дніпрових круч, вони мимохіть згадують поезію М. Семенка, в якій ліричний герой хотів „збудувати” на самому шпилі подібної кручі „палац у стилі Растреллі, з усіма напівсимфонічними причадалами” [6, с. 24]. З іншого боку, цей натяк демонструє, що в дусі настроїв футуристичного мистецтва в Гео Шкурупія та Д. Бузька виникає бажання „порушити” культ возвеличення Кобзаря. Вони прагнуть бачити Шевченка наближеним до нового читача, а його постать – позбавленою традиційних атрибутів.

Д. Бузько та Гео Шкурупій іронізують над романтичним стилем Кобзаря з притаманним йому містицизмом та гіперболізмом, що знайшли свій вияв в образі Дніпра, якості якого, на думку авторів нарису, „великим співцем його просторів та берегів” „трохи перебільшені” [6, с. 22]. За їх словами, „такий спокійний стариган Дніпро, хіба він може ревти? Він лише муркотить, гріючися, як кіт під сонцем, або прохолоджуючись під зоряним блиском” [6, с. 23]. Через цю рису творчості Кобзаря автори нарису іронічно називають його „великим гіперболістом” [6, с. 22]. Таке іронізування Д. Бузька та Гео Шкурупія над стилем Т. Шевченка засвідчило, що вони підтримують

одну з естетичних основ авангардного мистецтва – заперечення міфології, містики, а натомість возвеличують вияви сучасного дня – прогрес, техніку. Адже лідер світового футуризму Ф.-Т. Марінетті стверджував: „Міфологія, містика – все це вже позаду! На наших очах народжується новий кентавр – людина на мотоциклі, – а перші янголи злітають в небо на крилах аеропланів” [13, с. 158].

До теми Т. Шевченка та впливу його творчості на свідомість народу Д. Бузько звернувся і в написаній у співавторстві з дружиною п'єсі „Дипломатичний Five o'clock” та в романі „Чайка”. У п'єсі автори виступають проти спрощеного й спрimitивізованого розуміння постаті Кобзаря, розуміння її виключно як уособлення українського націоналізму. Про це говорять з притаманною українським футуристам іронією. Головний герой твору посол Петро Семенович Хвіст, готуючись до зустрічі з іноземним представником, відмовляється змінити український одяг на фрак і звертається до свого помічника зі словами: „То Ви думаєте, що для Вашого файфакльока я скину з себе те вбрання, в якому мої діди ходили?... Національного українського вбрання, в якому наш великий Тарас ходив?!” [3, с. 7]. Шляхом іронічного акцентування на цих примітивних міркуваннях персонажа автори прагнуть наголосити, що національна самоідентифікація особистості має виражатись через відчуття своєї національної самобутності, розуміння національної гідності, засвоєння багатой національної культури, а не через культ національного одягу. На їх думку, хибним є бачення Т. Шевченка як культу: за смушевою шапкою та кожухом втрачається його самобутність як людини і як поета.

Про затьмарення та нівеляцію постаті Кобзаря зовнішніми атрибутами у 20-х рр. ХХ ст. наголосував і Є. Маланюк. У статті „Шлях до Шевченка” він писав, що не може погодитися з „кожухом і шапкою” – аксесуарами, що, здавалося, раз назавше увійшли в канон Шевченкової іконографії” [12, с. 8]. Є. Маланюк бачить Кобзаря як цілісного, самобутнього й національно свідомого поета. „Не є вже Шевченко, – пише Є. Маланюк у праці „До роковин Шевченка”, – ані селянським співцем, ані навіть, як здавалося Ю. Липі, селянським королем, ані, мовляв, тим „кобзарем”. Є він складним виразом нашого всенационального творчого духу і є він дотеперішньою вершиною нашої національної культури в якнайширшому значенні цього слова” [11, с. 153].

Суголосним з міркуваннями Є. Маланюка погляд на Т. Шевченка та його творчість у романі „Чайка” [5] Д. Бузька. У творі автор відобразив історію двох революціонерів Петра Чайки та Тимона Кравчука. Їм притаманна лицарська вдача, бунтівливий характер, що характерно для образів національних захисників у творах Кобзаря.

Великий вплив на формування революційного світогляду Тимона мало Шевченкове слово, – таким чином письменник зацентрував на національному характері революційно-визвольних змагань. Як зауважує Ю. Бойко-Блохін, українська „національна революція була традиційною в тому розумінні, що вона ґрунтувалася на Шевченкових настроях, нові історичні події переживано Шевченковими емоціями, історіософічні окреслення з „Кобзаря” переносилися на оцінку поточних явищ” [2, с. 21]. Події 1917 р. примусили Тимона згадати „дідові мрії – запорожців, гайдамаків. Цілі рядки з „Кобзаря” спалахували в його пам'яті...” [5, с. 57]. Отже, Д. Бузько бачить Т. Шевченка як поета, чия творчість зіграла вагомий роль в історії та національному самоствердженні народу.

Автор роману „Чайка” показує, що поезія Шевченка додавала сили й натхнення українцям у боротьбі за державність, сприяла утвердженню національної самосвідомості. Під час випадкової зустрічі в Одесі Чайка говорить Тимонові, що „найкультурніші одиниці з робітництва”, які ходять на „збори „української громади”, „відчули себе українцями не з інстинкту, а через те, що Кобзаря читали...” [5, с. 93]. Як бачимо, письменник вважав „Кобзар” Т. Шевченка – одним із важливих факторів формування національної свідомості.

Герой роману Д. Бузька Петро Чайка переконаний, що людина має відчувати внутрішню приналежність до своєї нації і виражати її через мову, вагомими діями, спрямованими на захист національних інтересів. Персонаж помічає псевдопатріотизм „мальованих” українців. Перший український уряд він охарактеризував так: „Центральна Рада – це та сама купка чудернацьких інтелігентів у чорних сюртучних вбраннях, але з обов'язковою вишиваною сорочкою та довгими козацькими вусами. Й більше нічого” [5, с. 81]. Такий підхід до проблеми продиктував і використання сатиричного образу-алегорії – одеського осередку національних сил „Української хати” з її духом вишиваних сорочок і порожніх балачок про ментальні утиски та переслідування. Письменник зауважив, що Чайка ні одного з „хатян” „не міг по ширості визнати революціонером” [5, с. 94], акцентуючи на потребі активних і конкретних дій.

Як бачимо, Д. Бузько визнавав талант та вагомий значення Т. Шевченка для української культури. Він виступив за збереження національної пам'яті в мистецтві. На його думку, саме „Кобзар” як джерело національної свідомості допомагав українцям визнавати себе окремою нацією навіть у бездержавний період, а в період революції та визвольних змагань ця книга надихала на революційні подвиги. Водночас Д. Бузько прагне бачити Шевченка сучасним, наближеним до нового мистецтва та нового читача.

Література

1. Біла А. Український літературний авангард : пошуки, стильові напрямки : монографія / [2-е вид, доп. і переробл.] / Анна Біла. – К. : Смолоскип, 2006. – 464 с.
2. Бойко-Блохін Ю. Драма „Між двох сил” В. Винниченка як відображення української національної революції / Юрій Бойко-Блохін // Слово і час. – 1992. – № 7. – С. 17-24.
3. Бузько Д. Дипломатичний Fife o'clock : шарж на одну дію / Галина та Дмитро Бузьки // Нова думка. – 1920. – № 3. – С. 5-11.
4. Бузько Д. Льоля / Дмитро Бузько // Журнал для всіх. – 1924. – № 1. – С. 2-3.
5. Бузько Д. Чайка / Дмитро Бузько // Бузько Д. Чайка. Голяндія : романи. – К. : Дніпро, 1991. – 394 с.
6. Бузько Д., Шкурупій Гео. Старим Дніпром в останній раз / Дмитро Бузько, Гео Шкурупій // Нова генерація. – 1927. – № 1. – С. 21-36.
7. Євшан М. „Supreme Lex” / М.Євшан // Українська хата. – 1914. – Ч. 3-4. – С. 273.
8. Ільницький О. Шевченко і футуристи / Олег Ільницький // Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко; [упор. А. Біла]. – К. : Смолоскип, 2010. – С. 622-637.
9. Ковалів Ю. Михайль Семенко і футуризм / Юрій Ковалів // Визвольний шлях. – 1995. – № 10-11. – С. 1254-1263.
10. Корж О. Хоробрий товариш / Ол. Корж // Нова Генерація. – 1929. – № 10. – С. 17-20.
11. Маланюк Є. На роковини Шевченка / Євген Маланюк // Маланюк Є. Книга спостережень : статті про літературу. – К. : Дніпро, 1997. – 430 с.
12. Маланюк Є. Шлях до Шевченка / Євген Маланюк. – Серія Ucrainica : ad fontes. – Книга II. – Ужгород : Гражда, 2008. – 48 с.
13. Маринетти Ф. Первый манифест футуризма / Филиппо Томмазо Маринетти // Называть вещи своими именами : программные выступления мастеров западноевропейской литературы XX в. – М., 1986. – 675 с.
14. Савченко Я. Рецензія на „П'єро задається” М. Семенка / Я. Савченко // Літературно-критичний альманах. – 1918. – С. 28-30.
15. Семенко М., Шкурупій Гео, Бажан М. Розмова трьох. Зустріч на перехресній станції // Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко; [упор. А. Біла]. – К. : Смолоскип, 2010. – С. 308-317.
16. Семенко М. Сам / Михайль Семенко // Дерзання. Поези. – К., 1914. – С. 4.
17. Сріблянський М. Етюд по футуризм / М. Сріблянський // Українська хата. – 1914. – Ч. 6. – С. 464.
18. Черниш Г. Украинский футуризм и поэзия Михайля Семенко : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.01.02 „Литература народов СССР” / Черниш Галина Николаевна. – К., 1989. – 16 с.
19. Шкурупій Гео. Реабілітація Т.Г. Шевченка / Гео Шкурупій // Шкурупій Гео Вибрані твори; [упор. О. Пуніна, О. Соловей]. – К. : Смолоскип, 2013. – 872 с.

Anna Sabadosh

T. SHEVCHENKO – POET AND CHELOVEK SKVOZ' PRIZMU KHUDOZHESTVENNOGO I PUBLITSISTICHESKOGO MYSHLENIA D. BUZKO

Аннотация. В статье рассмотрено рецепцию личности Т. Шевченко в очерке Д. Бузько и Гео Шкурупия "Древним Днепром в последний раз" и пьесе "Дипломатический Fife o'clock", романе "Чайка" Д. Бузько. В художественном и публицистическом творчестве Д. Бузько акцентировал внимание на самобытности, целостности личности Кобзаря и необходимости современного подхода к трактовке его творчества.

Ключевые слова: авангардизм, футуризм, памфлет, очерк, ментальность.

Anna Sabadosh

SHEVCHENKO – THE POET AND THE MAN IN THE LIGHT OF ARTISTIC AND JOURNALISTIC THINKING BY D. BUZKO

Summary. In the article the reception of Shevchenko as personality is considered on the basis of essay "On An Old Dnieper For The Last Time" written by D. Buzok and Geo Shkurupiy and play "Diplomatical Fife o'clock" and novel "Seagull" of D. Buzok. In his artistic and publicistic works D. Buzok underlined uniqueness and integrity of Kobzar's personality and necessity of modern approach for his literary heritage interpretation.

Key words: avant-garde, futurism, pamphlets, essays, mentality.

Стаття надійшла до редакції 19.03.2014 р.

Сабадош Ганна Іванівна – здобувач кафедри української літератури Ужгородського національного університету.